

УДК 368.013:336.722.11

А.В. Кравчук, д-р екон. наук

М.В. Дубина, канд. екон. наук

О.В. Вільховик, магістр

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ДЕКОМПОЗИЦІЇ СИСТЕМИ СТРАХУВАННЯ ВКЛАДІВ

А.В. Кравчук, д-р екон. наук

М.В. Дубина, канд. екон. наук

А.В. Вільховик, магістр

Черниговский государственный технологический университет, г. Чернигов, Украина

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ ПОДХОД К ДЕКОМПОЗИЦИИ СИСТЕМЫ СТРАХОВАНИЯ ВКЛАДОВ

A.V. Kravchuk, Doctor of Economic Sciences

M.V. Dubyna, Candidate of Economic Sciences

O.V. Vilkhovik, master

Chernihiv State Technological University, Chernihiv, Ukraine

CONCEPTUAL APPROACH TO THE DECOMPOSITION OF DEPOSIT INSURANCE SYSTEM

Досліджено теоретичні аспекти функціонування системи страхування вкладів у межах національної економіки. Визначено цілі формування такої системи, через застосування методу декомпозиції виокремлено основні її елементи, з'ясовано функції системи страхування вкладів та основні типи її побудови.

Ключові слова: страхування, депозит, страхова компанія, фінансовий ринок, система страхування депозитів.

Исследованы теоретические аспекты функционирования системы страхования вкладов в пределах национальной экономики. Определены цели формирования такой системы, через применения метода декомпозиции выделены основные ее элементы, выяснены функции системы страхования вкладов и основные типы ее построения.

Ключевые слова: страхование, депозит, страховая компания, финансовый рынок, система страхования вкладов.

In the article the theoretical aspects the functioning of deposit insurance system in the limits of the national economy were investigated. Goals of creating such the system, functions and the main types of formation were determined its. Through the using of decomposition method were identified the main elements of its.

Key words: insurance, deposit, the insurance company, financial market, deposit insurance system.

Постановка проблеми. Важливою складовою розвитку національної економіки є наявність доступних фінансових ресурсів на фінансовому ринку країни, які формуються фінансовими посередниками у процесі здійснення їхньої діяльності за допомогою різнобічних інструментів залучення тимчасово вільних коштів фізичних і юридичних осіб та перетворення їх у кредитні та інвестиційні ресурси. Однак, формуючи грошову базу своєї діяльності, банківські та парабанківські установи фактично залучають кошти економічних суб'єктів на матеріально незабезпеченій основі. Фактично клієнти зазначених установ передають їм у розпорядження свої ресурси, враховуючи сукупність різнобічних факторів, одним з яких є рівень довіри до конкретної фінансової установи.

Впевненість у подальших діях фінансових посередників з боку їх клієнтів є запорукою подальшого стабільного розвитку зазначених установ, враховуючи специфіку діяльності банківських та парабанківських посередників та їх об'єктивну неспроможність повернути кошти своїм клієнтам у разі їх одночасного звернення з такими вимогами. На фінансовому ринку всі суб'єкти економіки між собою тісно пов'язані, особливо комерційні банки, тому зменшення ліквідності однієї банківської установи може призвести до зниження фінансової стійкості банківської системи загалом, що негативно впливає на своєчасність виконання зобов'язань перед фізичними та юридичними особами в частині повернення їм раніше залучених коштів. Така ситуація в майбутньому призводить до дострокового розірвання депозитних угод між фінансовими посередниками та їх клієнтами і, як наслідок, кризи ліквідності.

З метою забезпечення, насамперед, довіри фізичних та юридичних осіб щодо обов'язковості повернення їх власних фінансових ресурсів у разі настання неплатоспроможності фінансових посередників були сформовані різнобічні механізми страхування, гарантування вкладів суб'єктів економіки. Такі механізми стали гарантією повернення коштів та попередження виникнення масової недовіри клієнтів фінансових установ до їх діяльності. З цією метою фактично в кожній країні запроваджено певну систему страхування вкладів, які постійно удосконалюються, підвищується якість їх функціонування, оскільки ефективність діяльності таких систем є фактором стабільності на фінансовому ринку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі можна зустріти достатню кількість публікацій та досліджень зарубіжних та вітчизняних науковців щодо формування, функціонування та розвитку системи страхування вкладів. Зокрема, варто відзначити напрацювання таких авторів, як М. Алексеєнко, С. Аржевітін, Н. Версаль, С. Волосович, І. Єрьоменко, С. Козьменко, В. Огієнко та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак більшість наукових досліджень, насамперед, розглядає теоретичні аспекти функціонування системи страхування вкладів з погляду формування державних структур, які виконують функції гарантування поверненості коштів економічних суб'єктів у разі настання непередбачуваних обставин, що призвели до погіршення фінансового стану банківських та парабанківських установ. При цьому, на нашу думку, не досить обґрунтованим є застосування системного підходу до визначення структури системи страхування вкладів та з'ясування її особливостей формування та функціонування.

Мета статті. Головною метою статті є застосування концептуального підходу до декомпозиції системи страхування вкладів для визначення сутності та складу зазначеної системи та поглиблення теоретичних аспектів щодо її функціонування.

Виклад основного матеріалу. Загалом системи страхування вкладів створені у більшості країнах світу. Це пов'язано з виключною роллю та специфічними і досить важливими функціями, що виконують такі системи у розвитку фінансового ринку країни. Формуючи відчуття безпечності в економічних суб'єктів щодо передачі своїх тимчасово вільних коштів фінансовим посередникам, система страхування вкладів сприяє нарощуванню залучених обсягів таких коштів, що позитивно впливає на розвиток кредитних, інвестиційних процесів у країні та є запорукою стабільного зростання національної економіки.

На сьогодні у вітчизняних наукових працях прийнято під терміном „система страхування вкладів” розглядати, у першу чергу, систему державних органів влади, що забезпечують функціонування такої системи і виконують провідну роль у гарантуванні поверненості фінансових ресурсів фізичним та юридичним особам. Варто зазначити, що системи страхування вкладів у різних країнах мають свої національні особливості, які залежать від рівня функціонування фінансових посередників та загального розвитку національної економіки.

З теоретичного погляду під системою страхування вкладів доцільно розглядати всі відносини, які виникають між фінансовими посередниками, державними органами влади, власниками коштів, що тимчасово передані у власність банківським та парабанківським посередникам, й іншими установами, що дають можливість гарантувати повернення коштів економічних суб'єктів, які були передані на тимчасовій основі фінансовим посередникам.

Однак, наприклад, в Україні під системою страхування вкладів прийнято розглядати виключно діяльність Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а сама система будується на нормах Закону України „Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” [4], де визначено, що система гарантування вкладів фізичних осіб – сукупність відносин, що регулюються зазначеним Законом, суб'єктами яких є Фонд, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, банки та вкладники. Тобто в нашій країні фактично різниця між системою гарантування вкладів та системою страхування вкладів не існує. Саме тому актуальним для подальшого дослідження вказаної системи є визначення її

межі, тобто границі, що дає можливість на основі застосування методу декомпозиції з'ясувати складові цієї системи з метою поглиблення її аналізу.

На наш погляд, з урахуванням зазначеного, можна виокремити два концептуальних підходи щодо визначення меж системи страхування вкладів:

1) мікроекономічний підхід – коли системи гарантування вкладів та системи страхування вкладів ототожнюються між собою і розглядаються виключно у межах діяльності державних структур, основною функцією яких і є забезпечення повернення фінансових ресурсів економічним суб'єктам;

2) макроекономічний підхід – за якого між системою гарантування вкладів та системою страхування вкладів визначають певну сутнісну відмінність та з позицій комплексності, тобто взаємодоповнюваності, розглядають систему страхування вкладів як систему більш високого рівня, а систему гарантування вкладів як доповнюючий елемент, тобто її підсистему.

Відповідно, залежно від обраного підходу загальні принципи дослідження системи страхування вкладів змінюються. На наше переконання, макроекономічний підхід є більш обґрунтованим та правильним щодо дослідження зазначеної системи.

Розглянемо більш детально складові такої системи з погляду її елементного складу. В Україні створена система гарантування вкладів фізичних осіб є ще недостатньо розвинутою у порівнянні з іншими країнами та не забезпечує загального гарантування всіх вкладів, що обумовлено наступним:

1) дія системи не розповсюджується на кошти юридичних осіб;

2) функціонування системи покликане забезпечувати гарантіями виключно банківські вклади фізичних осіб, не гарантуючи повернення депозитів, що були залучені парабанківськими посередниками.

Таким чином, на нашу думку, загалом систему страхування вкладів можна представити такою схемою, яка зображена на рисунку.

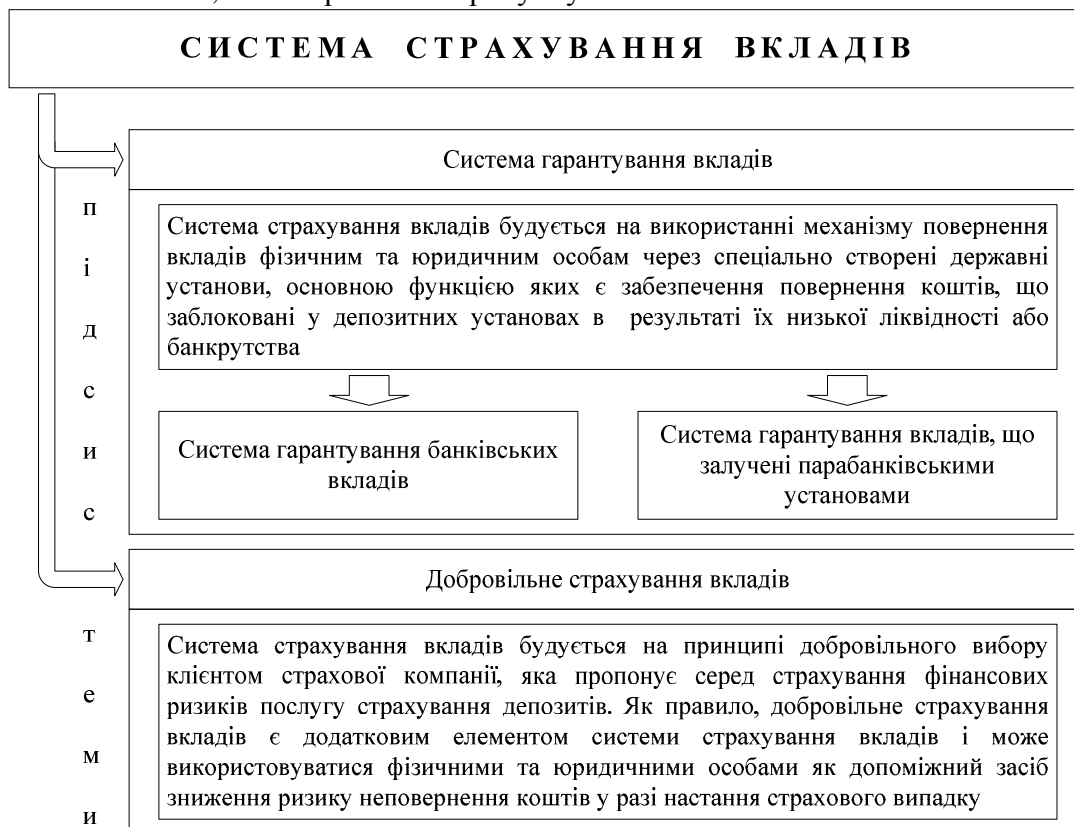

Рис. Елементний склад системи страхування вкладів

Враховуючи дані рисунку, варто зазначити, що в науковій літературі найбільш застосовується мікроекономічний підхід до дослідження системи страхування вкладів і її ототожнюють з системою гарантування вкладів і розглядають через призму діяльності державних спеціальних структур, які забезпечують повернення коштів економічним суб'єктам при настанні визначених законодавством обставин.

В Україні на сьогодні відповідно до запропонованої структури системи страхування вкладів існує лише система гарантування банківських вкладів, тобто спостерігається ситуація, за якої гарантується виключно державою повернення банківських депозитів, при цьому відсутні гарантії отримання коштів, що були залучені кредитними спілками, фінансовими компаніями, що отримали ліцензію на залучення коштів фізичних та юридичних осіб. Це впливає на конкурентоспроможність парабанківських посередників на ринку фінансових послуг країни та надає переваги саме банківськимкладам з погляду їх надійності.

Враховуючи особливості функціонування системи страхування вкладів, яка виокремлена на основі застосування макроекономічного підходу з урахуванням суб'єктного принципу побудови, тобто визначення двох рівнів страхування вкладів залежно від суб'єктів, що його здійснюють, можна виділити такі складові зазначеної системи:

- 1) систему гарантування вкладів;
- 2) добровільне страхування вкладів.

Насамперед, зазначені складові різняться між собою суб'єктами, що здійснюють страхування вкладів. У першому випадку всі депозити банків та парабанківських установ автоматично підпадають під гарантії держави у випадках, що визначаються чинним законодавством. Друга складова системи страхування вкладів є абсолютно добровільною і здійснюється самими власниками тимчасово вільних коштів за їх бажанням та за їх рахунок. В Україні друга складова фактично не розвинута та досить рідко використовується фізичними особами. Нами був проведений контент-аналіз офіційних сайтів двадцяти найбільших страхових компаній України і з'ясовано, що у більшості випадків страховики навіть не пропонують таку послугу, як страхування депозитів, однак, такі страхові компанії, як НАСК „Оранта”, ЗАТ СК „БУСІН”, СК „БРОКБІЗНЕС” здійснюють страхування вкладів [5; 6; 7].

На наш погляд, в Україні актуальними залишаються питання формування ефективно діючої системи гарантування вкладів, яка б охоплювала всі вклади фізичних та юридичних осіб, що залучаються як банківськими, так і парабанківськими посередниками. Враховуючи низький рівень фінансової грамотності фізичних осіб, варто зазначити, що якщо особа вклала кошти до парабанківської установи і такий посередник через певний час не зміг повернути залучені раніше фінансові ресурси, то в переважній більшості випадків у його клієнта виникне стійке почуття недовіри до цієї установи та їй подібним і загалом до діяльності всіх фінансових посередників, що у майбутньому призведе до втрачання коштів зазначеної особи для фінансового ринку. Тобто неповернення коштів одним фінансовим посередником призводить до недовіри до всіх подібних установ на певний момент часу або назавжди. Саме тому актуальними є питання розроблення та впровадження повноцінної системи страхування вкладів, оскільки, насамперед, фізичні особи не завжди детально вивчають питання страхування вкладів та потенційних ризиків, які можуть призвести до втрати коштів, не всі обізнані про функціонування системи страхування вкладів, що вже діє у країні.

Саме тому необхідність впровадження системи страхування вкладів, насамперед, обумовлюється такими причинами:

- 1) спадом довіри до діяльності банківських та парабанківських посередників, що обумовлюється об'єктивною необхідністю створення механізмів гарантування повернення коштів; в існуванні такої системи зацікавлені як фізичні та юридичні особи – власники коштів, так і самі фінансові посередники;

2) традиційно функції системи страхування вкладів не лише обмежуються поверненням коштів економічним суб'єктам, але і досить серйозним впливом на здійснення процесів відновлення платоспроможності фінансових установ;

3) низьким рівнем інформаційної обізнаності про діяльність та сучасний стан фінансових посередників, що залучають кошти фізичних та юридичних осіб, і тому неможливістю адекватно та ґрунтовно визначити найбільш стабільно працюючі банки та парабанківські установи;

4) постійним бажанням комерційних фінансових структур отримати прибуток, що не завжди корелюється з чесними діями на фінансовому ринку з боку власників фінансових посередників або їх менеджерів, що вимагає здійснення на випадок виникнення скрутного становища, що призведе до банкрутства у майбутньому, механізмів захисту інтересів звичайних вкладників, що довірили свої кошти таким установам.

Ефективна система гарантування вкладів повинна досягати три головні цілі:

- забезпечити довіру, насамперед, фізичних осіб та запобігати різкому відтоку депозитів;

- підвищити обсяги заощаджень через впевненість вкладників, що принаймні частина їх депозитів буде захищена;

- захистити вкладників, особливо дрібних, через механізм швидкого повернення гарантованої частини вкладу у випадку банкрутства фінансового посередника [3, с. 2].

Для того, щоб досягати зазначених цілей загалом, система страхування вкладів повинна виконувати такі функції:

1. Економічна – суть функції полягає у прямому впливу ефективності діяльності системи страхування вкладів на обсяги депозитних ресурсів, що акумулюються фінансовими посередниками в межах країни та перетворюються на кредитні та інвестиційні ресурси, що сприяють процесам модернізації національного господарства;

2. Соціальна – система страхування вкладів позитивно впливає на соціальне становище громадян через надання гарантій поверненості коштів фізичних осіб, які вони передають у розпорядження банківським та парабанківським посередникам; у разі настання банкрутства зазначених установ громадяни не втрачають свої кошти, а мають можливість їх повернути, що не знижує їх доходи та не зменшує загальний рівень добробуту.

Соціальна функція системи гарантування депозитів полягає також у тому, що деякі громадяни кладуть на рахунки не останні кошти з метою отримання доходів, а просто тимчасово вільні кошти, щоб безпечно їх зберегти – з наміром ними скористатися у разі виникнення необхідності [2, с. 4].

3. Превентивна – створення умов державними установами для попередження виникнення ймовірності банкрутства окремих фінансових посередників та об'єктивна оцінка фінансового стану зазначених установ страховими компаніями у разі здійснення добровільного страхування вкладів, що приводить до побудови системи раннього попередження та реагування щодо виникнення страхових випадків можливого неповернення коштів фізичним та юридичним особам.

4. Стабілізуюча – система страхування вкладів стабілізує ситуацію на фінансовому ринку у разі виникнення ймовірності банкрутства фінансового посередника через запровадження механізмів стабілізації його поточного фінансового стану та прийняття рішення щодо санації зазначеної установи або ліквідації.

5. Контрольна – система страхування вкладів зобов'язує її учасників дотримуватися певних правил ведення бізнесу щодо залучення тимчасово вільних коштів фізичних та юридичних осіб та постійно здійснюється контроль за ключовими показниками фі-

нансового стану банківських та парабанківським посередників з метою виявлення ознак фінансової кризи на ранніх стадіях.

6. Регулююча – за допомогою системи страхування вкладів можна здійснювати регулювання процесів зростання обсягів депозитних ресурсів фінансовими посередниками через механізми збільшення гарантованої суми відшкодування або, навпаки, введення франшизи вкладу, тобто частини суми депозиту, яка не буде повернута у разі настання страхового випадку.

7. Стимулююча – за рахунок формування джерел наповнення резервних фондів у межах системи страхування вкладів можна через встановлення державних гарантій на ті або інші види вкладів стимулювати розвиток та надавати конкурентні переваги окремим секторам ринку фінансових послуг і сприяти розвитку певних видів фінансових посередників (наприклад, банківських установ, гарантуючи повернення вкладу за банківськими депозитами).

Також можна виділити й інші функції системи страхування вкладів, враховуючи специфічну роль зазначеної системи у розвитку фінансового ринку та її здатність впливати на процес зростання довіри економічних суб'єктів до фінансових посередників.

З урахуванням функцій, які покладаються на систему страхування вкладів, частково визначається і форма організації такої системи у країні. На сьогодні прийнято виділяти такі форми:

1) американська – коли система страхування вкладів будується з урахуванням створення державної структури, яка виконує основні функції щодо повернення коштів вкладникам у разі настання страхових випадків. У США органом страхування є федеральна корпорація страхування депозитів (ФКСД), яка працює при значному рівні самоврядування, але під контролем державних органів (конгресу або федерального уряду);

2) німецька – коли система страхування вкладів будується з урахуванням провідної ролі створених у державі асоціацій фінансових установ, що залучають тимчасово вільні ресурси фізичних та юридичних осіб, за відсутності втручання держави в управління гарантованими фондами страхових коштів;

3) змішана – коли система страхування вкладів базується на принципах як американської, так і німецької форм. Як свідчать практика, без участі держави ніяка система страхування вкладів, як правило, не спроможна покрити втрати, пов'язані з банкрутством банківських та парабанківських установ. Держава має брати на себе ці зобов'язання зі страхування депозитів, однак однозначно визначити їх розмір і форми дуже складно. В умовах сучасної України страхування вкладів фізичних осіб без участі держави є проблематичним, тому Фонд гарантування вкладів фізичних осіб має статус юридичної особи, він створений і функціонує як державна, економічно самостійна, спеціалізована організація, яка не має на меті одержання прибутку [1, с. 22].

Висновки і пропозиції. Отже, враховуючи проведений аналіз теоретичних засад функціонування системи страхування вкладів, варто зазначити, що, на наше переконання, існує принципова відмінність між системою страхування вкладів та системою гарантування вкладів, яка полягає у тому, що система страхування вкладів включає систему гарантування вкладів та добровільне страхування вкладів. До функцій системи страхування вкладів нами були віднесені такі: економічна, соціальна, превентивна, стабілізуюча, контрольна, регулююча, стимулююча.

Система гарантування вкладів – це механізм забезпечення державою повернення коштів фізичним та юридичним особам у разі настання страхових випадків, а саме банкрутств фінансових посередників – депозитних установ, або погіршення їх фінансового стану, що призвело до зниження рівнів їх платоспроможності та ліквідності.

Система гарантування вкладів складається з системи гарантування банківських вкладів та системи гарантування вкладів, що залучені парабанківськими посередниками. В Україні склалася ситуація, за якої держава гарантує лише строкові вклади, що надані у тимчасове користування банківським установам. Така ситуація призводить до зростання конкурентних переваг комерційних банків у порівнянні з іншими депозитними установами та вимагає запровадження певних заходів щодо забезпечення гарантіями всіх вкладів, які залучаються посередниками на фінансовому ринку держави.

Список використаних джерел

1. *Алексєєнко М.* Страхування вкладів фізичних осіб: практика та шляхи її вдосконалення / М. Алексєєнко // Економіка України. – 2002. – № 3. – С. 17-24.
2. *Аржевітін С.* Чому і як слід реформувати систему гарантування вкладів / С. Аржевітін // Вісник НБУ. – 2010. – № 12. – С. 3-7.
3. *Єрмоєнко І.* Система гарантування вкладів: Час для змін [Електронний ресурс] / І. Єрмоєнко, Р. Джуччі // Офіційний сайт Інституту економічних досліджень та політичних консультацій в Україні. – Режим доступу : http://www.ier.com.ua/ua/publications/policy_briefing_series/?pid=1898.
4. *Про систему гарантування вкладів фізичних осіб* [Електронний ресурс] : Закон України / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>.
5. *Страхування фінансових ризиків: перелік видів добровільного страхування фінансових ризиків* [Електронний ресурс] / Офіційний сайт НАСК „Оранта”. – Режим доступу : http://www.oranta.ua/ukr/financial_risks.php.
6. *Страхування фінансових ризиків: перелік страхових послуг* [Електронний ресурс] / Офіційний сайт СК „БУСІН”. – Режим доступу : http://www.busin.com.ua/ukr/service/insurance_finance.html.
7. *Страхування фінансових ризиків: перелік страхових послуг* [Електронний ресурс] / Офіційний сайт СК „БРОКБІЗНЕС”. – Режим доступу : http://www.bbs.ua/private_clients/index.php?id=9&sid=633&lang=uk.